

Арк.12 зв. 31. Мірчук П. Нариси історії ОУН. – Мюнхен – Лондон – Нью-Йорк: Українське вид-во, 1968. – Т. 1 (1920 – 1939). – С. 128 – 129. 32. ЦДАВОВ України. – Ф.3833. Оп.1. – Спр.36. – Арк.17. 33. Там само. – Спр.37. – Арк.16. 34. Підстави національного виховання // Наш клич. – 1933. – 16 квітня. 35. ЦДАВОВ України. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.36. – Арк.21 зв. 36. Там само. – Арк.23 зв.-24. 37. ЦДІА України у Львові. – Ф.309. – Оп.1. – Спр.2619. – Арк.43. 38. Бандера С. Слово до Українських націоналістів-революціонерів за кордоном. – 1948. – С. 9. 39. Стецько Я. Українська Визвольна концепція. – Т. 2. – Мюнхен, 1991. – С. 9. 40. Там само. – С. 127.

І.М. Стасюк

РУХ ЗА ЛЕГАЛІЗАЦІЮ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ У 1970 – 1980-х РОКАХ

© Стасюк І.М., 2002

Аналізується рух за легалізацію Української греко-католицької церкви в Україні у 1970 – 1980-х роках.

The struggle of the Greek-Catholic church for the legalization in Ukraine in 1970 – 1980 is analysed.

Впродовж свого тривалого існування Українська греко-католицька церква відіграла важливу роль в національно-духовному житті українства. Не стали винятком друга половина 40-х – 80-ті роки ХХ століття, коли вона перебувала поза законом. Незважаючи на проголошену комуністичною владою “самоліквідацію” УГКЦ, її священнослужителі здійснювали національно-релігійну діяльність серед пастви в Україні нелегально. Зокрема, в період 1970 – 1980-х років, коли керував катакомбною церквою владика В. Стернюк, висвячений на єпископа-помічника ще за життя В. Величківського [6, с. 21, 23]. Очолованому ним підпільному єпископату довелося багато попрацювати для збереження національної церкви, отже – і прадідівської віри. І робити це в умовах суворої конспірації, коли один необачний крок міг призвести до ліквідації ієрархічної структури УГКЦ, що в остаточному результаті загрожувала її існуванню. Попри вкрай несприятливі обставини церква зуміла перемогти наявні перешкоди й довести брехливість твердження патріарха Пімена про “тотальне знищення УКЦ і триумф РПЦ” [6, с. 23, 24; 14, с. 151].

Характерно, що у своїх проповідях греко-католицькі священники, що виконували душпастирські обов’язки і вдень, і вночі, в робочі й вихідні дні, на квартирах і в глухих лісових хащах, у зареєстрованих православних церквах та у вогких, темних погребях закликали присутніх “вставати на захист прав Церкви і нації, свободи людини” [6, с.23]. Виголошуючи подібні гасла, вони впливали на настрої і світогляд частини українців, посилюючи їх неприязнь та опозиційність щодо комуністичної тоталітарної системи.

Велику увагу приділяли греко-католицькі священники й вихованню в молоді глибоких патріотичних почуттів, отже, плеканню ідейних продовжувачів боротьби за незалежну українську державу. Вихованням юнаків та дівчат в патріотичному дусі займався, наприклад, отець В. Сеньківський. За його завданням молодь, що збиралася у нього в домі чи на квартирі його сина, задалегідь готувала виступи з віршами, піснями, розповідями про

світогляд та діяльність видатних людей України, що утверджували національну ідею, боротьбу за волю України, таких, як Б. Лепкий, В. Симоненко, В. Стус, Л. Українка, І. Франко, Т. Шевченко тощо [15, с. 19].

Нелегальна діяльність греко-католиків в Україні переконливо доводила неспроможність комуністичної влади остаточно покінчити з УГКЦ, а отже, необхідність прийняття щораз нових антирелігійних заходів як на місцевому, так і на республіканському рівнях. Чергова постанова Політбюро ЦК КПУ під назвою “Про посилення боротьби проти ворожої діяльності залишків уніатського духовенства на території УРСР” була ухвалена 1 лютого 1973 року [5, оп.25, спр.52, арк. 90]. Практичне виконання цієї, як і багатьох інших постанов, покладалось на апарат уповноважених Рад в справах релігій, що був наявний в кожній області України. В обов’язки уповноважених Рад входили такі важливі з погляду тодішньої влади завдання, як послідовне впровадження лінії партії і держави щодо релігії, контроль за правильним застосуванням місцевими радянськими органами, а також релігійними об’єднаннями радянських законів про культу, повну обізнаність і своєчасне інформування партійних органів про діяльність релігійних об’єднань. Вони мали також давати місцевим радянським органам роз’яснення з питань, що стосувалися радянського законодавства про культу [5, оп.25, спр.52, арк.90; 18, оп.2, спр.449, арк.2].

Саме до них звертались віруючі з численними проханнями та вимогами надати можливість реєстрації греко-католицьких громад і храмів. Коли ж їхні домагання внаслідок тих чи інших причин не вирішувались на рівні області, делегації уніатів їздили добиватись своїх прав і до Києва, й до Москви. 23 роки, починаючи з 1968 року, писали владі заяви на реєстрацію греко-католицької громади і храму віруючі с. Завадів Стрийського району Львівської області [11, с. 714]. Жителі с. Мшана Городоцького району тієї самої області написали за три роки більш ніж 100 листів, прохань, документів у різні інстанції після бруталного знищення їхньої церкви в грудні 1977 року. 11 разів делегації віруючих з цього населеного пункту побували у Раді в справах релігій, у Народному контролі, прокуратурі, Міністерстві внутрішніх справ та інших партійно-державних установах для боротьби за відновлення їх прав [11, с. 714].

Численні звернення громадян України у справі легалізації УГКЦ ігнорувались як республіканською, так і союзною владою. Її представники або відсилали греко-католиків до православної церкви як виключно “української”, або ж казали, що зареєструють релігійні громади лише, “якщо віруючі відмовляться від юрисдикції кардинала Сліпого” [11, с. 714]. Останній, перебуваючи на свободі, не раз піднімав голос на захист церкви в Україні, зокрема на Папських Синодах, в листі до американського президента Д. Картера. На захист прав українців виступив він і на організованому в 1977 році у Римі “Трибуналі Сахарова”. “Роблю це і тепер, – казав Й. Сліпий, виступаючи на цій конференції, – бо до цього зобов’язує мене мій уряд і до цього кличуть мене мої вірні в катакомбах, як і ті, що за свою прадідну віру згинули як її мученики... Роблю це обвинувачення тут перед історією і перед світом, щоб несправедливість і кривди та потоптання прав мого народу, яких ніхто не бачить, чи не вірить, що таке діється, почув із моїх уст цілий світ і знала історія” [13, с. 21].

Безумовно, виступи на захист УГКЦ кардинала Й. Сліпого, у яких він зображав справжню суть радянської держави, були відомі як серед віруючих, так і представникам влади. Першим вони додавали сил для продовження своєї діяльності й боротьби за права церкви, другим – переконливі аргументи на користь її “ворожості”. Тому логічно, що відповіддю других на дії перших були постійні цькування та переслідування. За виконання

своїх душпастирських обов'язків чимало українських священиків понесли кримінальну відповідальність. Зокрема, в середині 1970-х років були заарештовані й засуджені такі отці, як М. Білинський, М. Вінницький, М. Грень, С. Дмитренко, З. Каленюк, І. Кривий, Й.Новак, І. Сокіл, П. Чучма [19, р.14 – 19].

У відповідь на щораз сильніші репресії й гоніння проти УГКЦ та її віруючих група політизованих священиків і мирян створила у вересні 1982 року “Ініціативну групу захисту прав віруючих і Церкви”. Своєю метою група, до складу якої входили неодноразово переслідуваний за релігійні переконання та вільнодумство Й. Тереля, також ув'язнений свого часу священик Г. Будзінський, С. Петраш-Січко, отці – “підпільники” Ігнатій і Діонісій, ставила інтернаціоналізацію питання про релігійні переслідування в Україні віруючих греко-католицької церкви й домагання її легалізації [11, с. 651, 652]. Для ознайомлення широких кіл громадськості із дійсним становищем церкви в Україні, фактами порушень релігійних прав уніатів у республіці, пропаганди своїх ідей вона розпочала видавати з 1984 року журнал “Хроніка Католицької Церкви в Україні” [3, с. 156 – 157]. “Українці! – закликалось в одному з його номерів. – Пам'ятайте, що є вірники та вірники, що до скону вірні нашій католицькій церкві Україні – моліться кождодневно, повсякчас – Бог прийде на допомогу розіп'ятій Україні, не марні сльози і кров невинно убієнних, замордованих по тюрмах і таборах за віру та Україну” [12, с. 183].

Проголошення перебудови не відразу відобразилося на становищі УГКЦ. Пройшло понад два роки, перш ніж воно почало змінюватися і рух за легалізацію церкви внаслідок активізації діяльності греко-католиків набув нового імпульсу. З першої половини 1987 року на адресу світських та духовних осіб СРСР надходили листи з вимогами та проханнями скасування заборони щодо діяльності Української греко-католицької церкви, позитивного ставлення до її відновлення [8, с. 507].

Звернення залишилися без відповіді, що говорило про те, що в Москві не прагнули змін в церковній політиці. Ігнорування вимог греко-католиків в остаточному підсумку стало однією з причин того, що вони вдалися до неординарного кроку у вирішенні проблеми, тим самим поставивши владу перед фактом. 4 серпня 1987 року частина єпископату й кліру звернулася із заявою до Папи Римського Івана-Павла II: “Ми, єпископи, священики, монахи й монахині і вірні Католицької Церкви в Україні, що нижче підписалися, заявляємо: у зв'язку з перебудовою в СРСР і більш сприятливими умовами, а також у зв'язку з ювілеєм 1000-ліття Хрещення України вважаємо за недоцільне продовжувати перебувати у підпіллі, а тому просимо Вашої Святості сприяти всіма можливими способами справі легалізації Української Католицької Церкви СРСР. Одночасно звертаємося через Вашу Святість до уряду СРСР із нашою заявою про вихід певної частини УКЦ із підпілля” [17, с. 87 – 88]. Заяву підписали два єпископи – П. Василик та І. Семеді, більше від двох десятків священиків, зокрема Г. Будзінський, М. Гаврилів, М. Малинич, П. Зеленюх та інші, монахи й монахині та 174 віруючі [17, с. 88].

Хоча умови в той час були дещо кращі, ніж в попередні десятиліття, це не гарантувало “підписантам” спокійного життя. Але вони взяли на себе таку сміливість і їх крок мав неабияке значення. Цією заявою УГКЦ неспростовно доводила факт наявності та діяльності в Україні нелегального єпископату, який, згідно з даними Верховного архієпископа кардинала Мирослава Івана Любачівського в Римі, налічував 10 ієрархів та понад 4,5 мільйона віруючих, близько тисячі священиків та тисячі двохсот монахинь [8, с. 508]. Ця заява продемонструвала готовність церкви й надалі домагатись справедливого вирішення питання про її право на легальне функціонування.

Одним з ідеологів та керівників руху за легалізацію і реабілітацію УГКЦ з 1987 року став довголітній політв'язень І. Гель, з особою якого пов'язано відновлення діяльності Комітету захисту Української Католицької Церкви, призупиненої у зв'язку з виїздом за кордон попереднього голови [4, с. 1467]. Із обранням І. Геля керманічем Комітету захисту УКЦ він був реорганізованим. Секретарем Комітету залишився отець Г.Будзінський, членами – священники М. Гаврилів, П. Зеленюх, І. Маргітич, політичні в'язні Я. Лесів, С. Хмара, а також В. Кобрин та С. Січко [4, с. 1467 – 1468].

З перших кроків відновлення своєї діяльності Комітет захисту Української Католицької Церкви розгорнув активну працю на ниві відродження національної церкви. Уже в другій половині грудня 1987 року у Президію Верховної Ради СРСР делегацією Комітету було передано перші півтори тисячі зібраних підписів під вимогою легалізації греко-католицької церкви [2, с. 142]. Тоді ж для ознайомлення широких кіл громадськості із роботою та завданнями Комітету захисту УКЦ у Москві в присутності російських правозахисників, представників дипломатичного корпусу, а також закордонних засобів масової інформації була організована прес-конференція. На ній члени Комітету заявили, що віруючі греко-католицької церкви в Західній Україні будуть домагатися неправомірним визнання т.зв. собору 1946 року, який ліквідував УГКЦ, визнання цієї церкви як юридичної особи та повернення їй всього конфіскованого майна, відновлення духовних навчальних закладів й будівель, в яких вони функціонували, створення умов для повернення в Україну з вигнання ієрархів Української греко-католицької церкви. Паралельно з УГКЦ слід відновити і Українську автокефальну православну церкву, передавши під її юрисдикцію православні парафії у всіх областях України [2, с. 142; 16, с. 1454]. Інформативну функцію виконував також друкований орган Комітету захисту УКЦ “Християнський голос”, перше число якого з'явилося в лютому 1988 року [2, с. 141, 144].

Загалом з 1988 року релігійне життя в Україні поживалося. Цьому сприяла поступова лібералізація політичного режиму, торжества, присвячені 1000-літтю хрещення Русі, взаємні візити делегацій Ватикана й Москви, активна діяльність Комітету захисту УКЦ та інші чинники. Як результат – вимоги легалізації УГКЦ набули масового характеру. Якщо в попередні декілька років фактично не було заяв на реєстрацію українських греко-католицьких громад, то у 1988 році такі заяви надійшли з 38 населених пунктів [10, с. 107].

Рух за легалізацію УГКЦ підтримав і Папа Римський, який звернувся з відповідним листом в червні 1988 року до М. Горбачова [1, с. 35]. Реакція радянського керівництва виявилась вкрай нервовою, воно стало вимагати вжиття Києвом заходів для зменшення активності греко-католицького духовенства та віруючих. Для виконання директив із Москви Рада в справах релігій при Раді Міністрів УРСР підготувала доповідну записку під назвою “Про так звану Українську католицьку церкву та заходи по подоланню релігійно-націоналістичного сепаратизму” [1, с. 35]. Проаналізувавши соціальну базу уніатів, їх діяльність в тодішніх умовах, голова Ради М. Колесников дійшов висновку про те, що “в останній час відбулася явна змичка проповідників уніатства з проповідниками націоналізму” [10, с. 107]. В боротьбі з УГКЦ рекомендувалось скористатися можливостями Російської православної церкви, зокрема, забезпечити реєстрацію релігійних громад РПЦ у тих населених пунктах, де відчутним був вплив уніатів, підтримати прохання Українського екзархату Російської православної церкви про створення чернецької бази на базі колишнього монастиря біля с.Гошів на Івано-Франківщині, вжити заходів для повсякденної антиуніатської роботи священників РПЦ в приходах, розташованих в зоні дій уніатів. Крім

того, рекомендувалося збільшити набір в Одеську духовну семінарію для навчання священиків, здатних працювати на теренах західних областей України та надати матеріальні кошти для збільшення обсягу журналу “Православний вісник” і тиражу православних книг українською мовою [10, с. 107 – 108].

Наскільки ефективними виявилися ці заходи – показав час, він же показав, що зупинити динамічне відродження національної за суттю церкви було вже не так то просто. Рух за легалізацію та реабілітацію УГКЦ став не лише масовим, але й відкритим. Греко-католицькі душпастирі позбувалися потроху конспіративних форм праці та переходили до рішучіших дій. Доказом вищесказаного є факт зустрічі офіційної делегації УГКЦ у складі єпископів П. Василика, С. Дмитерка, Ф. Курчаби, І. Маргітича, І. Семеді та восьми священиків з керівниками Ради в справах релігій у Москві в жовтні 1988 року [8, с. 518]. Тригодинна зустріч не дала, однак, очікуваних позитивних результатів, бо Рада і далі продовжувала заперечувати наявність самої УГКЦ в Україні [7, с. 26], хоча її представники достеменно знали, що така церква існує. Відомо їм було і те, скільки людей вимагали легалізації Української греко-католицької церкви, засвідчуючи це підписами. А таких, лише завдяки невтомній праці Комітету захисту УКЦ, виявилось впродовж 1988 – початку 1989 років понад 120 тисяч осіб [2, с. 155].

Ще більших масштабів набув рух за відновлення греко-католицької церкви у 1989 році. Вихід УГКЦ із підпілля супроводжувався не лише збором підписів з вимогами легалізації, але й проведенням відкритих богослужінь, що мали не раз політичний підтекст. Наприклад, у січні 1989 року на площі собору Св. Юра у Львові відбувся молебень в честь 70-ліття Акта злуки ЗУНР із УНР [9, с. 567].

Слід підкреслити, що цей та низка інших заходів мали скоординований характер, були організовані уніатами та націоналістично настроєними особами. Досить часто останні брали слово після закінчення священиком проповіді, впливаючи на суспільні настрої. У доповідній записці “Про уніатську (“українську католицьку”) церкву в західних областях України” (червень 1989 р.), адресованій вищому керівництву республіки, вказувалося на те, що “тепер уже висуваються заклики боротися з “русифікацією релігійного життя”, за незалежність від Московського патріархату та створення “суверенної соборної християнської держави”. Й що саме “УКЦ повинна стати основою національного руху в боротьбі за самостійну Україну та вихід її зі складу СРСР” [10, с. 147]. Коментарі, як кажуть, зайві.

Врешті-решт, УГКЦ домоглася того, до чого йшла понад чотири десятиліття – права легального функціонування. Перелом у вирішенні питання її визнання настав наприкінці осені 1989 року – саме тоді Рада в справах релігій при Раді Міністрів УРСР оприлюднила заяву про реєстрацію релігійних громад греко-католиків [2, с. 173].

Підсумовуючи сказане, можна зробити такі висновки. Впродовж 1970 – 1980-х років в Україні нелегально функціонувала УГКЦ, керував якою підпільний єпископат. Свідченням наявності церкви, зусилля якої у зазначений період спрямовувались як на задоволення релігійних потреб віруючих, так і на виховання українців у патріотичному дусі, було вживання комуністичною владою щораз нових заходів для боротьби проти уніатських священнослужителів. У 70 – 80-ті роки ХХ століття віруючі Української греко-католицької церкви неодноразово домагались її легалізації, подаючи у відповідні партійно-державні установи численні заяви з вимогами реєстрації УГКЦ, підписані десятками, сотнями, тисячами осіб, створюючи організації, основним завданням яких була боротьба за відновлення національної релігійної інституції, видаючи журнали, що інформували громадськість

про дійсне становище підпільної церкви, співпрацюючи із релігійними діячами та центрами, що знаходились поза межами України та виступали за право УГКЦ на легальне функціонування. Логічним результатом більш ніж сорокарічної боротьби греко-католиків стало відновлення історичної справедливості наприкінці 1989 року.

1. Алексєєв Ю.М., Кульчицький С.В., Слісаренко А.Г. *Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985 – 1999 рр.)*. – К., 2000. 2. Батенко Т. “Я повстаю, отже, я існую...” *Політичний портрет Івана Геля*. – Львів, 1999. 3. Боцюрків Б. *Українська греко-католицька церква в катакомбах // Ковчег. Збірник статей з церковної історії*. – Число 1. – Львів, 1993. – с.123-164; 4. *Визвольний шлях*. – 1988. – № 12; 5. *Державний архів Львівської області*. 6. *До 85-річчя від дня народження і 60-річчя пастирської діяльності Архієпископа Містоблюстителя Верховного Архієпископа Львова Митрополита Володимира Стернюка*. – Львів, 1991. 7. *Документи патріаршого собору української греко-католицької церкви*. – Львів, 1998. 8. Камінський А. *На перехідному етапі. “Гласність”, “перебудова” і “демократизація” на Україні / Передм. М. Прокопа*. – Мюнхен, 1990. – 623 с; 9. *Лист Ірини Калинець до митрополита Нікодима 17 лютого 1989 // Визвольний шлях*. – 1989. – № 5. – С. 567 – 568; 10. Литвин В. *Політична арена України: Дійові особи та виконавці*. – К., 1994. 11. *Мартирологія українських Церков: У 4-х томах*. – Торонто; Балтимор, 1985. – Т. 2: *Українська католицька церква: Документи, матеріали, християнський самвидав України / Упор. і зред. Зінкевич, Осип, Священик Лончина, Т.Р.* – 839 с. 12. Мороз В. *Шістдесяті роки в Україні // Всесвіт*. – 1993. – № 9/10. – С. 182 – 188; – №11/12. – С. 152 – 156. 13. Музичка І. *Блаженніший Йосиф – оборонець церкви і народу // Пам’яті патріарха Йосифа Сліпого: Матеріали наукової конференції*. – Львів: Монастир Монахів Студійського Уставу; Вид відділ “Свічадо”, 1994. – С. 18 – 24. 14. Панас К. *Історія Української Церкви*. – Львів, 1992. 15. Тимчишин В. *Крізь роки та бурі: Нарис про греко-католицького священика (Володимира Сеньківського)*. – Львів, 1998. – 48 с. 16. *Українська католицька Церква: катакомби і альтернатива // Визвольний шлях*. – 1988. – № 12. – С. 1450 – 1455; 17. *Український вісник*. – Випуск 7, 8, 9, 10. – 1987. – Балтимор – Торонто: Українське Видавництво “Смолоскип” ім. В. Симоненка, 1988. 18. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України*. 19. *Christian prisoners in the USSR since 1956*. – Keston: UFU, 1977. – 54 p.

В.І. Харченко

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

© Харченко В.І., 2002

Досліджуються проблеми становлення в Україні системи місцевого самоврядування як владної підсистеми громадянського суспільства та її взаємодії з органами державної влади.

The problems of local government system building in Ukraine as powerful subsystem of civil society and its interaction with state power body have deing investigated in this peper.

Світовий досвід переконливо доводить наявність тісного зв’язку між рівнями розвитку демократії та дієвості системи місцевого самоврядування в сучасних демократичних